

barem desetak stranica. A drugi nedostatak sastoji se u tome što je izostao barem sažet prikaz pastoralnoga rada, evangelizacijskih, duhovničkih i katehetskih nastojanja desetaka dušobrižnika u spomenutim župama. Naime, ovdje se radi o monografiji župe Dubrave, gdje je prvotni naglasak na pojmu župa. Odnosno, kao ni jedna druga u svijetu, tako ni ova župa niti je ustanovljena niti djelovala, a ni kasnije dijeljena radi nastanka novih pastoralnih cjelina, s nakanom stvaranja povijesti nego radi širenja kraljevstva Božjega i spasenja ljudi. A tih tema, osim sporadično na nekim stranicama, u ovoj knjizi nema. Stoga, to ostaje velik izazov za neku drugu priliku.

Ovaj prikaz, usprkos rečenim nedostacima knjige, također ne bi bio vjeran dojmu koji se stječe nakon čitanja zbornika, kojim se ovdje bavimo, ako ne bi jasno bilo kazano da ova knjiga, uspoređujući je s drugim već objavljenim monografijama ne samo hercegovačkih župa nego i mnogo šire, ako po kvaliteti onoga što je u njoj objavljeno nije na prvom mjestu među njima, sigurno nije ni na trećem.

Tomo Vukšić

Hrvatsko pitanje u bosansko-hercegovačkom trokutu

Ante MARKOTIĆ, *BiH - Ne BiH 1991.-2005. Bermudski trokut na Balkanu*, Crkva na kamenu, Mostar, 2005., 559 str.

Prvi put sam se susreo s djelom profesora Ante Markotića u kasnu jesen 1991. godine. Bilo je to u Sarajevu gdje je on ta-

da živio a kamo sam upravo bio došao raditi. I nije trebalo mnogo vremena da po izlozima knjižara zapazim "Etničku kartu Bosne i Hercegovine" koju je u to vrijeme izradio meni tada nepoznati Ante Markotić. No, kako je već na prvi pogled bilo jasno da se radi o dobroj karti, nastala je i recenzija. - Eto, to je bio moj prvi kontakt s čovjekom, čiju knjigu večeras predstavljamo.* Kasnije, nekoliko tjedana nakon što su pod vodstvom Kara Radovana započele padati granate s okolnih brda zaraslih u brade, i poslije više uzajamno pročitanih tekstova, osobno smo se upoznali u sarajevskoj Bogosloviji.

No vratimo se njegovim novim analizama kako bismo se kasnije opet sjetili karte! Započnimo s koricom ove knjige čiji je sadržaj, osim povremenih kratkih izleta, omeden vremenskim odrednicama od 1991. do 2005. god.

Na omotu knjige, koja je analiza spomenutoga vremenskog okvira, naslikan je pješćani sat. Sastavljen je od dva dijela, kao i svaki takav sat. U njegovu gornjem proširenju je pješćana masa oslikana s tri jasne boje kojima je pridodana maslinova grančica, znak i vapaj za mirom. Naime, dio toga pijeska obilježen je u plavo, što je temeljna boja srpskoga naroda, a uz plavu tu su crvena, kao temeljna boja Hrvata, i zelena kao odrednica Bošnjaka. K tomu, iznad takva gornjega dijela pješćanoga sata stoji natpis "BiH". Ustvari, to je Markotićev izbor kojim jasno daje do znanja: "Ovakvu BiH ja bih!"

S druge strane, gornji dio toga sata biva posvema protumačen njegovim donjim dijelom u kojemu se nalaze samo dvije boje, zelena i plava. Tu, na putu u budućnost, što ga označuje stilizirana auto cesta, nema treće, tj. crvene hrvatske boje. I na-

* Knjiga je predstavljena 14. prosinca 2005. u Mostaru

ravno da je ispod toga dijela pješčanoga sata natpis "Ne BiH" jer autor ove knjige neće, a ne bismo ni mi, BiH bez crvene hrvatske sastavnice.

Kako bi već u naslovu svojim čitateljima što više približio vlastitu misao i brigu, Autor se prisjetio dijela Atlantika čije vrhove trokuta čine San Juan u Portoriku na Karibima, Fort Lauderdale na Miamiu i Bermudsko otočje, a u kojemu na misteriozan način nestaju brodovi, zrakoplovi i ljudi. To područje poznato je pod nazivima Trokut smrti, Groblje Atlantika, Zona sumraka, Vražji trokut a od 1964. godine, kad ga je prvi put tako imenovao Vincent Gaddis, obično ga se naziva Bermudski trokut. Naime, analizirajući BiH-trokut na Balkanu, i polazeći od strahovanja da se ne bi dogodio donji dio već opisanoga pješčanoga sata bez Hrvata, Autor je upravo pojam iz Atlantika iskoristio u podnaslovu ove knjige. Tako podnaslov glasi "Bermudski trokut na Balkanu" i nije mi poznato da je netko drugi ovim slikovitim pojmom izrazio upozorenje zbog našega nestajanja na ovome području. On veli: "U prirodi ima takvih mjesta koja izmiču uobičajenostima. Valjda ih ima i među ljudima i njihovim zajednicama: otetom dijelu prirode u posjedu ljudi. Bermudski trokut na moru - bermudski trokut na kopnu, a promet različit. Je li to sudbina ili nešto drugo? Prihvaćaju li je ljudi ili nemaju hrabrosti odu-prijeti se? Strah je dio genetike ovdje... od sultana carigradskoga, od cara bečkoga, od majke Rusije, od oca Josifa i očuha Josipa, od Europe, od Uncle Sama...?" (str. 11-12). A onda, obraćajući se preživjelom Hrvatu s ovih područja, Markotić kaže: "... ovdje si oduvijek, trgni se i ne bježi! Čuvao si ovu zemlju za se, za svoga sina, pa i susjeda... Dao si joj više nego što si mogao: povijest, nezavisnost i obranu. Ako ne više od drugih, manje sigurno nisi" (str. 12).

Markotić vrlo dobro zapaža kako se u posljednje vrijeme "namnožilo mnoštvo *bosnologa* i izobilje *bosnistike*" te da je BiH odavno umorna "od različitih unutarnjih i vanjskih pogleda, dvogleda i trogleda" (str. 9). U korijenu njezinih hroptaja, koji proizvode toliko smrti i odlaženja, nalazi se njezino "izvanmaterično začecje", ponavljano više puta, na kongresima od Bečkoga i Berlinskoga do Daytonskoga. Naime, nasuprot moćnim protagonistima takvih "šahovskih" partija, kojima je obično cilj osvajanje terena i kvaliteta, te naspram domaćih "sveznalica" koji skoro po pravilu olako i nedovoljno promišljeno nude odgovore na teška pitanja, Markotićevo pisanje nije "gledanje u fildžan" niti "razbacivanje graha" kako bi na takav način čitao sadašnjost i mislio budućnost.

Njega, kao čovjeka od struke, prije svega zanima "ljudostaj". On ne gata već se bavi demografijom i statistikom. A samo onaj tko se time bavi, zna da je to "rudarski posao" čiji je iskop uvijek objektivna istina. Stoga ozbiljnoga demografa i statističara ništa ne može izbaciti iz takta kao površnost vodena emocijama. A lakotća površnosti tako je česta na ovim stranama. Čak i na mjestima gdje se odlučuje!

Ozbiljna analiza objektivnih podataka i činjenica omogućila je da već 1993. god. Autor ove knjige napiše kako se "objektivno (se) valja bojati hrvatskoga klizanja na stranputicu manjine na svojoj hrvatskoj zemlji" (str. 42). A naspram tvrdnjama kako ovaj ili onaj narod katastarski raspolaže većinom teritorija, Markotić je 1992. godine upozorio kako to nije istina jer "službeni podaci vele da 53,3 % državnoga teritorija Bosne i Hercegovine ima status društvenoga vlasništva" (str. 22). Među prvima je pisao o demografskim "crnim rupama" koje su nastajale zbog pojačanog iseljavanje Hrvata i njihova asimiliranja.

Naime, bili su to bifurkacijski gubici već na početku toka naše narodne rijeke. Te rupe su bile krpjene pojačanim natalitetom sve do šezdesetih godina 20. st. kad je slomljena uzlazna putanja hrvatske prisutnosti i oborena prema dolje. To se očitovalo najprije padom udjela Hrvata u ukupnom broju stanovništva a malo kasnije i u stalnom opadanju njihova apsolutnoga broja.

Iz ove knjige još jednom proizlazi da su Hrvati, najautohtoniji etnički element u BiH jer kao starosjedioci naglašenije nego drugi žive u mjestu rođenja, živjeli više paradoksa. Tako, iako autohtoni više negoli drugi, iseljavali su se više od drugih. Bili su istovremeno i najpismeniji i najseoskiji. U doba industrijalizacije bili su izrazito poljoprivredna populacija. Stoga, iako relativno najškolovaniji, bili su s najnižom stopom zaposlenosti a 1991. god. ni u jednome većem gradskom središtu nisu bili u većini. Čak su u Novom Travniku, gdje je stanovništvo na području općine bilo 70 % hrvatsko, u samome gradu bili u manjini jer su Srbi, kojih je u općini bilo samo 13 %, u gradu imali relativnu većinu od jedne trećine (str. 33).

Novovjeko "okopnjavanje" katoličke i hrvatske prisutnosti tijekom desetljeća neposredno prije posljednjega rata uvjetovano je naročito činjenicom što su Hrvati bili daleko najemigrantskiji narod. Naime, negativni migracijski koeficijent, tj. odnos broja doseljenih i iseljenih, kod Hrvata je iznosio -6,1, kod Srba -3,9 a kod Bošnjaka -1,5. To pak znači da je na jednoga useljenoga Hrvata u BiH dolazilo više od šest iseljenih. Ili, kako je Markotić napisao 1993. god.: "U posljednjih dvadeset godina svakoga sata je Bosna i Hercegovina gubila po jednoga Hrvata, mjesečno je to bilo solidno selo, a godišnje manji grad" (str. 30). No, usprkos tomu, ili još ispravnije rečeno, upravo zbog toga on želi da Hr-

vati ovdje nadu svoj novi početak iako zna da su njihova najjača leđa ostala u Njemačkoj, Americi i Australiji a najprobranija pamet u Zagrebu.

Ova knjiga je zbornik tekstova od kojih je većina objavljena na raznim stranicama u obliku analiza, reakcija, razgovora, predgovora, pogovora, (pri)govora, stručnih svjedočenja i *pro et contra* odmjerenja. Njezinih 559 stranica podijeljeno je u pet cjelina i na neki način predstavljaju verbalno tumačenje karte s početka ovoga prikaza kao i slijeda događanja poslije njezina nastanka. A budući da je hrvatsko pitanje u BiH bitno odredilo sadržaj svih stranica ove knjige, pri razmještanju svojih radova Autor je primijenio jedini mogući kriterij vrste teksta. Čita ju se bez zamora čak i onda kad čitatelj u ponečemu i drukčije razmišlja. Šteta jedino što na kraju nije objavljen popis imena koji bi uvelike olakšao njezino konzultiranje.

Napisana je najvećim dijelom, naravno, na hrvatskom jeziku u kojemu se Autor odlično snalazi te mu nerijetko obogaćuje rječnik novim pojmovima. Stoga barem za neke stranice valja kazati da su također literaran doprinos. No, za posebnu je pohvalu što je u dijelu, koji on naziva "sažimak", na cijelih 79 stranica objavljena studija na engleskom jeziku s naslovom "Democide and BiHocide" (str. 436-515) čime se i strancima pruža mogućnost uvida u ovu problematiku. Time je otposlana i poruka da se prekine s našim solilokvijima, tj. s navikom da o sebi govorimo skoro jedino samima sebi. To zato što naša sudbina nikada nije ovisila o nama samima. Posebice danas kad je jasno da se jedva išta događa bez odobrenja ili pristanka "Velikoga strica" i "Velike tetke" pa im zato treba govoriti na njima razumljivom jeziku. Čak i kada nisu spremni slušati i kad nisu dobro namjerni. Dapače, pogotovo tada!

Masovno iseljavanje je, tako kažu stručnjaci, osam puta veći demografski problem negoli niski natalitet. Stoga osobito teške posljedice ima činjenica da se u posljednjem ratu najžešći udar dogodio upravo na kralježnicu hrvatske i katoličke opstojnosti u BiH, tj. na krajeve uz rijeke Bosnu i Neretvu uz koje je u Posavini živjela petina, u srednjoj Bosni četvrtina te južno od Ivana i Kupreških vrata jedna trećina svih BiH-Hrvata.

Autoru bi se moglo zamjeriti što je u prikazima ovih različitih procesa također naglašeno emotivno prisutan jer znanost to obično ne trpi. No, da piše npr. o Ruandi, vjerojatno bi se i on tako ponašao. No, Markotić je toga svjestan pa će na jednome mjestu sam napisati: "Kako govoriti bez žara, bez krvi i mesa?! Kako plakati bez suza!? Kako bolovati bez jecaja?! Kako prkositi bez otpora i kako o(p)stati bez ponosa, bez riječi, bez slova, bez slike!? Kako slaviti Uskrs, a nemati nadu?" (str. 379). Međutim, za pohvalu je što njegov govor *in nomine veritatis* time nije ugrožen.

Dapače, njegov govor o teškim temama nerijetko je i vrlo duhovit, naročito kad dotiče hercegovački ponos. Tako npr. opisuje Miću Matu Nošušina, koji se nakon Bleiburga našao u logoru u Pančevu. Taj Mića se, kao kršćanin, prekrižio prije negoli će srknuti gutljaj tople vode kojom su mu logorski kuhari u šalici prelili šaku hladnoga kiseloga kupusa. Na to se dežurni Šumadinac razbjesnio i zaprijetio metkom svakome tko to više pokuša. Čuvši prijet-

nju, Mića će na to: "... *bem ti učitelja, ja ću! U ime Oca... Amen!*" "Ti, čoveče, il si lud il si Hercegovac!" dreknu Šumadinac. "... *nisam lud, a jesam Hercegovac*"", odgovorio je Mića. - A nakon ove priče, krešujući sindrom dežurnoga krivca, Markotić veli: "Dok bude Hercegovaca, bit će i krivaca, ali i Hercegovine" (str. 223-224).

A kako dalje!? - Markotić u budućnosti priželjkuje sigurnih troje u BiH. Slobodnih i suverenih toliko da maslinova grana bude izraz njihova stanja a ne vječita projekcija. U tome smislu ova knjiga traženje predloženoga rješenja oprezno sažima ovako: "Rat je tragedija. Teško narodima koji se ne mogu dogovoriti prije rata, još teže narodima koji se moraju dogovarati za vrijeme rata. Nije lako miru kada su svi njime nezadovoljni. Rat je ovdje ostavio mnoge poslove miru, ali mnogi i dalje pojednostavljaju njegove uzroke i teške posljedice. Je li to dobra podloga za nove mirnodopske strategije, vrijeme će pokazati" (str. 78).

I na kraju, jer nije samo po sebi razumljivo da će budućnost biti bolja nego prošlost, potrebno je još jednom upozoriti da bi odrađivanje poslova, koje je rat ostavio miru, posebice u Posavini i Mostaru, moralo biti posvema drukčije negoli u posljednjih deset godina, ako se namjerava život uspostaviti na jedino pošten način, onaj naznačen u gornjem dijelu pješčanoga sata s korice ove knjige.

Tomo Vukšić